

Varga Zoltán Zsoltot több mint tíz éve ismerem. Tudom, hogy rendezett, szerető családban él, három szép lányt nevelt fel, sikeres a szakmájában. Szobrász-restaurátornak lenni jó multság, férfimunka, gondoltam mindig, és Zoli tényleg elmondhatja magáról, amit kevesen: hogy művész és egyben pénzkereső. Alkotó, beérkezett ember, felnőtt életének valamennyi állomására elégedetten tekinthet.

De ki írja ezeket a novellákat? Ki az elbeszélőjük?

Ő, persze, hiszen van itt képző gimi, kőszobrászműhely, passzolnak a színterek. De mintha életének árnyéka kelne önálló életre nagyjából épp egy évtizede szaporodó írásaiban. A férfikor derekán, úgy tűnik, eljött a számvetés ideje. Muszáj integrálni a múltat a jelen valóságába: a gyerekkort, az egykori családot, a munkakezdés éveit, az extrém, semmilyen sablonba nem illő figurákat és találkozásokat – erre pedig az írás a megfelelő forma.

Az elnyomott legkisebb fiúnak is szólania kell végre; felnőtt, sok mindent elért, teheti: vállalhatja egykori védtelenségét. Ez már az erők privilégiuma, miközben éppen a felidézett történetek ismételt átélése segít tárgyiasítani és így elfogadni a keserű tapasztalatokat.

Lassan ismertem meg e felkavaró írások szerzőjét, az évi egy-két novella elkészültének ütemében. Varga Zoltán Zsolt nem elsősorban magáról ír, semmi nincs benne az exhibicionisták kényszeréből. Könyvében mégis ő a főszereplő, habár gyakran nem is szereplője, csak megfigyelője annak, amit épp elmesél. Felfest egy világot, amelyet jól ismer, mert az ő világa volt, és amelyet teljesen levetni képtelenség. Mutogatni sem illik, mégis muszáj kitenni, és igen: megmutatni. Szemérmesen, ízléssel enged bepillantást, nem titkolva saját kicsinységét. Az első szótól az utolsóig érezni, hogy hiteles. Hogy amit olvasunk, igaz. Valódi-e vagy sem, a József Attilai distinkcióval szólva, izgathatja fantáziánkat, de nem lényeges.

A kötet 17, egymáshoz lazán kapcsolódó írásból áll. Az első ciklusból az elbeszélő családtörténetének fragmentumai állnak össze egyetlen kirakott puzzle-é; a második és harmadik ciklus a tágabb környezet figuráiról

rajzol miniportrékat. Plasztikus, tömör, szikár stílusában egy-egy jól eltalált szó vagy félmondat is karaktert formál, ahogy a szobrásznál egyetlen gesztus vagy mondjuk, kicsit nagyobb orr. Két opusnak is hőse az elbeszélő egykori barátja és örök riválisa, de életének kevésbé fontos, ám annál groteszkebb alakjai és találkozásai is helyet kapnak a palettán. A narrátor olykor elrejtőzik, nem azonosítható a főszereplő Károllyal, ám akkor is érezzük: nem holmi koholt sztorit olvasunk, bármennyire is hihetetlen néha; és köze van az elbeszélőhöz.

Azonban az ő személyén túl is egységes kötetet tartunk kezünkben. Legyenek családtagok, kollégák vagy félig ismeretlenek, ugyanannak a kietlen világnak az elmagányosodott, valódi kapcsolatokra képtelen figuráival találkozunk.

A helyszínek ehhez rajzolnak kellően lehangoló, Bodor Ádámot idéző háttérrel: a szemetes, gazos, szanálásra ítélt Andrassy-telep málló falú házaival, az Ottlik katonaiskolájára emlékeztető nevelőintézet, a birtoknak nevezett telek, mely a kisszerű, mégis hamvába holt álmok színtere; a kocsmá, ahol egy vadidegen férfi és nő közhelyes, ezerszer ismételt forgatókönyve játszódik; a szuterén mint az anyát gyermekeiktől elválasztó szakadék; és a rideg tanyavilág, majd még ridegebb hitvesi hálószoba. Csupán a Gundel étterem lóg ki a sorból, az egyszeri kőfaragó mennyországa, de csak, hogy nyomora még kiáltóbb legyen. Ebből a világból egészen az USA-ig kell menekülni, ahogy az elbeszélő bátyja teszi, ám múltját ott sem hagyhatja maga mögött: csak úgy lehet szabad, ha visszatér megbocsátani; de már nincsen kinek.

A szereplők elbeszélnek egymás mellett; akibe először botlanak, azzal hálják vagy házasodnak. Az apa gyermekei idomárja; az anya számára fia büszkesége s büntudata tárgya; a feleség cserélhető. Mindenki megcsal mindenkit, de valódi kapcsolatok híján még csak nincs is mihez képest csalni. A sorsok ismétlik magukat. Széthullott és összeragasztgatott mozaikcsaládok próbálnak boldogulni: magányos gyerekek és felnőttek élnek közös térben. Van, aki már egy emberi szó látszatával beéri. A rács

c. novella kerítése, mely a közös lakást és a benne élőket elválasztja, a kötet központi metaforája lehetne.

Aki teheti, menekül, bármibe, ami megakadályozza az életével való szembesülést: hazugságba, alkoholba, mániagyánús hobbikba. És szappanoperákba. Ezek álvalósága ismerős: az eltúlzott gesztusok, handabandázó szavak mögött épp úgy nincs tartalom; a különbség csupán a csillogás. Furcsa mód e novellák szereplőinek éppen hazugságaikban érhető tetten legemberibb arcuk: mert legmélyebb érzéseik és vágyaik csak önbecsapásukban, maguk teremtette illúzióikban képesek megjelenni. Egy-két percre vagy órára legalább elképzelik, amit a valóság nem adott meg: szeretetet, ép családot, elfogadást, közelséget, élhetőbb életet. Az őszinteség pillanatai ritkák, és mindig dermesztőek.

A novellák szerzője csak leír, nem dramatizál. Rezzenéstelen arccal osztja meg a látottakat, csupán egy-egy szóválasztása árulja el, hogy mégsem teljesen érzelemmentes. Többnyire még egyes szám első személyben is szenvtelenül szól. A gyerekkort idéző írásokban a bölcs felnőtt beszél, de így is kihallani, hogy máig ott dörömböl benne az egykori kiszolgáltatott gyerek, aki csak alkatrésze, elszenvedője lehetett a csöppet sem bölcs felnőttek életének. Meglett férfikorára azonban túlságosan látja a miérteket, az őt ért igazságtalanságok mögötti sorsokat, ahhoz, hogy ítélkezzen. Régen sem ítél. Egy gyereknek az a természetes, amit történik, bármi legyen. Megfigyelt, regisztrált és túlélte. Emlékeivel a felnőtt dolgozik, építkezik; szintetizál. Nem magyaráz, de ahogy családtörténet összeáll, óhatatlanul megszületik benne (és az olvasóban) a megértés. Aki pedig megért, nem tud már ugyanúgy haragudni, felülről fejet csóválni.

A novelláskötet végére, annyi magányt meglesve, bizarr sors-töredékeken edződve, váránk valami feloldást. Tudjuk, hogy Károly, a főhős, megnősült, értelmiségi lett, ahogyan bátyja is: vitte valamire. Jó lenne érezni, hogy a kizökkent idő helyretolódott, hogy ez a generáció már megtalálja helyét. De hiába vágynánk „happy-bb” end-re. Az Enyhítő körülmény mint zárónovella (ráadásul a teljes harmadik ciklus címadója) épp úgy a magányról, a hazugságról és a kapcsolatképtelenségről szól,

ahogy az egész könyv – hatványozott erővel. Lázadozhatunk, követelve legalább egy kicsi katarzist, nincsen. Enyhítő körülmény, hogy a Kafkát idéző, remekbe szabott novella méltó zárszava a kötetnek. Önostorozó őszinteséggel, mégis mértéktartó szikársággal vall arról, hogy a rendezettnek tűnő felszín milyen titkos áramlatokat, viharokat rejt. Az „odaszít a muszáj is” érzésének kiszolgáltatott „kis férfi” csapdába esését és akciófilmek képsorait behívó groteszk menekülését követhetjük végig, miközben úgy drukkolunk örömlányhoz tévedt hősünknek, mint egy rossz gyereknek, akit a boszorka felfalni készül. A feszültséget az adja, hogy kezdettől tudjuk, szörnyűsége számíthatunk; a főhős is tudja, mégsem kerülheti el végzetét. De persze, kisszerű korban nincs végzet, a görög drámából karikatúra lesz. Nincs tragédia, nincsenek hősök, csupán kisemberek; nem hal meg senki, így viszont megtisztulás sem lehetséges. Bemocskolódni lehet, és enyhítő körülmény, az van.

Varga Zoltán Zsolt írásmódja az egy vonalból alkotott rajzokra emlékeztet. Csak olyankor emeli fel tollát, ha nézőpontot vált. Történetei spontán mesélésnek tűnnek, olvastatják magukat, miközben a kompozíciók jól megtervezettek, remek arányérzékre vallanak. A rengeteg munka szerencsére nem látszik rajtuk. Zoli mint szövegei első gondozójának dedikálta nekem könyvét, és valóban volt szerencsém rögtön megszületésük után látni kisprózait, letisztogatásukban segédkezni. Utógondozásuk azonban alkotójukra várt. Látom, mennyit változtak, fejlődtek, feszeselek. Felnőttek – valóban kötetben a helyük.

Polgár Teréz Eszter